

חומש התרגום המבואר

פרשת וזאת הברכה
מהדורת עיון (ראשון - חמישי)

עם ביאורים ופירושים
על התרגום

מכון
משנה תורה
ירושלים תשפ"א

חומש התרגום המבואר

פרשת וזאת הברכה

עם ביאורים על תרגום אונקלוס

מעט צרי

מאת הרב יעקב זאב לב זצ"ל
בו יבוארו פירושי וחידושי התרגום,
בשים לב לשינויי מלשון הכתוב, והמילים המסויימות בהן תרגם
מתוך חומש 'מעט צרי' שכבר נדפס בכמה מהדורות

חידושי התרגום

מאת הרב ישעיהו לוי שליט"א
בו יתלבנו חידושי התרגום, במקומות שיש להאריך בביאור דבריו וטעמיו

תרגום המתורגם

מאת הרב משה אהרן לב שליט"א
בו יתורגם התרגום מלשון הארמית ללשון הקודש
בהדגשת שינויי והוספותיו על לה"ב

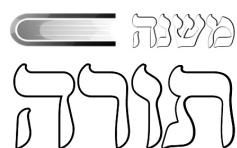
נוסח התרגום

נוסח מדויק, על פי הנוסח הנדפס בחומש 'מעט צרי'

מבזן

משנה תורה

ירושלים תשפ"א



מכון משנה תורה

עורך אחראי: הרב אליהו לב
עורך ראשי: הרב ישעיהו לוי
תרגום המתורגם: הרב משה אהרן לב

©

כל הזכויות שמורות

הערות והארות
יתקבלו בברכה בכתובת
meatdvash@gmail.com

כמו כן ניתן לשלוח
ביאורים ופירושים על התרגום
ובל"נ ישולבו בפרשיות הבאות
לאחר בדיקה ועריכה.

חומש זה ניתן לדוגמא ועיון בלבד,
ולא נדפס כספר
את החומש עם פירוש 'מעט צרי'
ניתן להשיג
בטלפון 054-8464057,
(ניתן להשאיר הודעה)
או במייל 328943@gmail.com

עימוד:
מאורות
0548463972



לעילוי נשמת אבינו רוענו
הרב יעקב זאב ב"ר ישראל לב זצ"ל
מחבר פירוש 'מעט צרי' על התרגום

אשר עמל ויגע לגלות
את מטמוני פירושי אונקלוס לתורה,
והעלים עלי גליון בדרך קצרה
ב"מעט" המחזיק את המרובה,
למען קיום מצות שמו"ת בהלכתה.
זכה ופירושו נדפס בכמה וכמה מהדורות,
והאיר עיני רבים לראות את צפונות התרגום.

את המהדורה האחרונה של הפירוש
תיקן ושיכלל עד ימיו האחרונים.

נלב"ע כ"ז חשון תשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

לג א וְזֹאת בְּרִכְתָּא דְּבִרְיָ
מֹשֶׁה נְבִיא דִּי יְת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל קָדָם מוֹתִיָּה:
ב וַאֲמַר יִי מְסִינֵי אֲתִגְלִי וְיִהְיוּ
יִקְרִיָּה מְשַׁעִיר אֲתִחְזִי לְנָא
אֲתִגְלִי בְּגִבּוֹרְתִּיהָ עַל טוֹרָא
דְּפֶאֶרְאן וְעִמְיָה רַבּוֹת קְדִישִׁין
בְּתֵב יִמִּינִיהָ מִגּוֹ אִישְׁתָּא
אוֹרִיתָא יִהְיֶה לְנָא: ג אָף
חֲבִיבִנּוֹן לְשִׁבְטֵיָא כָּל קְדִישׁוֹהִי
בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּגִבּוֹרָא אֲפִיק
מִמְצָרִים וְאֲנוּן מִדְּבָרִין תַּחֲתוֹ
רש"י

(א) וזאת הברכה. לפני
מותו. סמוך למיתתו ששם לא

וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ
מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ:
(ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה מְסִינֵי בָּא וְזָרַח
מִשְׁעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מִהַר פֶּאֶרָן
וְאֶתָּה מִרְבַּבֶּת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ
קְרִי אִשׁ דָּת כְּתִיב אֲשֶׁרֶת לָמוֹ:
(ג) אָף חֲבִיב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו
בִּידָךְ וְהֵם תָּבוּ לְרַגְלֶךָ יֵשֵׁא

עכשו אימתי (ספרי): (ב) ויאמר ה' מסיני בא. פתח תחלה בשמחו של מקום ואח"כ פתח
צרכיהם של ישראל וצמצם שפתח צו יש צו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך רצוי הוא כלומר
כדאי הם אלו שתחול עליהם צרכה (ספרי): מסיני בא. ילא לקראתם כשצאו להתיצב בתחתית
ההר כחתן היוצא להקציל פני כלה שנאמר "לקראת האלהים" (שמות י"ט) למדנו שילא כנגדם:
וזרח משעיר למו. שפתח לפני עשו שיקצלו את התורה ולא רצו (ספרי): הופיע. להם:
מהר פארן. שהלך שם ופתח לפני שמעאל שיקצלוה ולא רצו: ואתה. לישראל (ספרי):
מרבבת קדש ועמו מקלט רצות מלאכי קדש ולא כולם ולא רוצם ולא כדרך צער ודם
שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ציוס חופתו: אש דת. שהיתה כמזנה מאז לפניו צאש
שמורה על גבי אש לצנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. ד"א אש דת כתרגומו שנמנה להם
מתוך האש: (ג) אף חבב עמים. גם חנה יתירה חצצ את השצטים שכל אחד ואחד קרוי
עם שהרי בנימין לצדו היה עמיד להוולד כשאמר הקדוש צרוך הוא ליעקב (בראשית ל"ה) "גוי
וקהל גוים יהיה ממך": ב"א קדשיו בידך. נפשות הנדיקים גנוזות איתו כענין שנאמר
(שמואל א כ"ה) "והיתה נפש אדוני לרורה צלור החיים את ה' אלהיך" (ספרי): והם תבו
לרגלך. והם ראויים לכך שהרי תכו עממן לתוך תחתית ההר לרגלך צסיני. תבו. לשון פועלו
התווכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברתיך. נשאו עליהם על תורתך. מדברתיך. המ"ס

לג * וזאת הברכה שבירך משה הנביא של ה' את בני ישראל לפני מותו: ב ויאמר ה' מסיני התגלה וזוהר כבודו¹ משעיר נראה² לנו התגלה בגבורתו על הר פארן ועמו

1. דברים ה, כד. 2. ויקרא יד, לה.

לג (א) נְבִיאָיָהּ: פירש הכונה. וכמו שכ' ראב"ע (וכן פירשו ב'דעת זקנים'), "איש האלהים", להודיע כי בנבואה ברך אותם (ע"כ). [וכן "נשיא אלהים" (בראשית כג, ו), תרגם, רב קדם ה', ו"הר האלהים" (שמות ג, א), תרגם, טורא דאתגלי עלוהי יקרא דה', ו"מטה האלהים" (שם ד, כ), תרגם, חוטרא דאתעבידו ביה ניסין].

ודלא כדעה במדרש (שוחר טוב תהלים צ, א) "איש האלהים", גברא דיינא, שנאמר (לק' פסוק כא) "צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל". (ב) אֲתִגְלֶיָהּ: לא פירש "בא" כמו שפירש"י, שיצא לקראתם מהר סיני, שהרי הוא מקומו של עולם, ואין העולם מקומו (ע' מש"כ רבנו בחיי), אלא שהכונה שהתגלה שם. וְזוהר יְקָרִיָּה מְשַׁעֵיר אֲתִגְלֶיָהּ: וזוהר כבודו משעיר נראה. זה תרגום "זרח", וכלה"כ, "וכבוד ה' עליך זרח" (ישעיהו ס, ב). * אֲתִגְלֶיָהּ: נִרְאָה. זו הוספה על "אתגלי" שכ' לעיל, ויתכן לומר רק על 'יקריה' (לחם ושמלה). ולשונות אלו נמצאות יחד גם בתפלה, "ותגלה ותראה מלכותו" (תו"מ). לָנֹא: לָנוּ. תרגום "למו" הוא, להון, להם (לשון נסתר, ע' אב"ע), ואונקלוס שינה מלשון הכתוב (גם בסוף הפסוק), ולא ידעתי טעמו (עיין הכתב והקבלה; ביאורי אונקלוס). ויש לבאר שתרגם כן שלא נפרש כספרי, שפירש "למו" על האומות האחרות שהציע להם הקב"ה את התורה לפני שהציע לבני ישראל. יש להעיר שאין 'לנא', ל' רבים, מוכרח מצד המלה "למו", שהרי כ' הרוו"ה (מפורש' בראשית ט, כו) שמצאנו "עשהו פסל ויסגד למו" (ישעי' מד, טו), שתרגומו, 'ובעא מַנִּיה' (לי' יחיד). אֲתִגְלֶיָהּ בְּגִבּוֹרֶתֶיהָ: כמו שכתב רש"י (שופטים ה, ד), שהתורה נתנה בגבורה (ע"כ). כמש"כ "ויחרד כל ההר מאד" (שמות יט, יח), ו"ארץ רעשה" (שופטים שם). אבל צ"ע מה המקור לזה בפסוק כאן. ואולי לדעת אונקלוס המלה "הופיע" פירושו, 'התגלות בכח'. ודלא כרד"ק (סה"ש יפע), שפירושו, 'התגלות בזוהר'. ובתיב"ע פירש, 'התגלות בכבוד'. ולדעת רמב"ן "הופיע מהר פארן" הכונה שהופיע על ישראל לראות מה הם צריכים (ע"כ). אֲתִגְלֶיָהּ בְּגִבּוֹרֶתֶיהָ עַל טוֹרָא דְּפֶאֶרְן: משמע שלדעת אונקלוס הוא סיני הוא פארן. וכמו שאמרו במסכת שבת (פט.), "חמשה שמות יש לו וכו'", וכתבו שם התוס', דע"כ סיני היינו פארן דכתיב "הופיע מהר פארן" (לחו"ש). וע' אב"ע בשם רס"ג שהר סיני ושעיר ופארן קרובים, וזה הפסוק על מעמד הר סיני (ע"כ). כלומר, שאפשר ליחס מתן תורה לכל אחד מהמקומות. ובתרגום יונתן (שופטים ה, ד) כתוב "אתגליתא בהופעת יקרך על תחומי

עֲנֵנִי נְטִילִין עַל מִימֵיךָ:
 ד אורִיתָא יְהִי לְנָא מִשֶּׁה מִסְרָה
 יִרְתָּא לְכַנְשֵׁת יַעֲקֹב: ה וְהָיָה
 בְּיִשְׂרָאֵל מֶלֶכָא בְּאַתְכַּנְשׁוֹת
 רִישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שְׁבִטָיָא
 דְּיִשְׂרָאֵל: ו יִיחִי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי
 עֲלָמָא וּמִוִּתָּא תִּנְיָנָא לָא יָמוּת
 וַיִּקְבְּלוּן בְּנוֹהֵי אַחֲסָנְתָּהוֹן
 בְּמִנְיָנְהוֹן: (ס) ז וְדָא לִיהוּדָה
 וְאַמֶּר קִבִּיל יְיָ צְלוֹתֶיהָ דִּיהוּדָה
 רש"י

מִדְּבַרְתֶּיךָ: (ד) תּוֹרָה צִוְּה־לָנוּ
 מִשֶּׁה מִוִּרְשָׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב:
 (ה) וַיְהִי בְּיִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף
 רֹאשֵׁי עָם יַחַד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל:
 (ו) יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמוּת וַיְהִי
 מִתֵּיו מִסְפָּר: ס (ז) וְזֹאת לִיהוּדָה
 וַיֹּאמֶר שָׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה

זו קרוב ליסוד כמו (במדבר
 1) "וישמע אל הקול מדבר אליו" "ואשמע קול מדבר אלי" (יחזקאל א') כמו ממדבר אלי אף
 זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם שיפורפלידי"ר צלעו. ואונקלוס
 תרגם שהיו נוסעים על פי דבריו והמ"ם זו שמוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חבב
 עמים אף נשעת חצתן של אומות העולם שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל
 צידם בל קדושינו בידך כל לדיקיהם וטוציהם דצקו צך ולא משו מאחריו ואתה שומרם:
 והם תבו לרגלך. והם מתמנעים ומתכנסים לתחת לך: ישא מדברתיך. מקצלים
 גזרותיך ודמותיך נשמחה. ואלה דצריהם (ד) תורה. אשר צוה לנו משה מורשה היא
 לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעוצנה: (ה) ויהי. הקצ"ה: בישרון מלך. תמיד עול מלכותו
 עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו (שמות ז') "כי תשא את
 ראש" ראויין אלו שאצרכם. ד"א בהתאסף. בהתאסף יחד באגודה אחת ושלוס ציניהם
 הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ציניהם: (ו) יחי ראובן. בעולם הזה: וא"ל ימות לעולם הצא
 שלא יזכר לו מעשה צלה: ויהי מתיו מספר. נמנין צמנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין
 שנאמר (צדקת ז') "וישכב את צלה ויהיו בני יעקב שנים עשר" שלא ילא מן המנין:
 (ז) וזאת ליהודה. סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שצידם שנאמר "אשר
 חכמים יגידו וגו' להם לצדם וגו' ולא עזר זר צתוכם" (איוב ט"ו) (מכות יא). ועוד פירשו צבותינו
 שכל ארבעים שנה שהיו ישראל צמדצו היו עצמות יהודה מחגלגלים צארון מפני נדוי שקצל
 עליו שנאמר "וחטאתי לאצי כל הימים" (צדקת ז') אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה
 וכו' (צ"ק צ): שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני (ס"א מן) הכושים

תרגום המתורגם

רַבּוּת קְדוּשִׁים³ פְּתַב⁴ יְמִינוֹ
מִתּוֹךְ הָאֵשׁ תּוֹרָה נָתַן לָנוּ: ג גַּם
חֲכָמָם לְשִׁבְטִים כָּל קְדוּשֵׁי בֵּית
יִשְׂרָאֵל בְּגִבּוֹרָה הוֹצִיא מִמִּצְרַיִם

3. ויקרא יא, מד ועוד. 4. הוא תרגום של
'מִקְתָּב' (שמות לט, ל ועוד)

מעט צרי

ה

אָדוּם". ויש אות מ"ם ("מהר פארן"), שהוא כמו
"על", כמו שכ' רמב"ן (איוב לה, ג). וְעִמִּיָּה:
תרגם כאילו לשון הכתוב, וְאָתוּ (מ.ל.).
רַבָּנוֹת: תרגם "מִרְכָּבָת", כאילו כתוב בלי מ"ם
(לחם ושמלה). ועקב זה תרגם "קדש" בלשון
רבים, 'קדושים' (ר.ל.). רַבָּנוֹת קְדִישִׁין:
רבבות קדושים. כ' רש"י (קידושין נז: ד"ה אמר),

'קודש' משמע שם קדושה, 'קדוש' משמע הוא קדוש (ע"כ). כלומר "קִדְשִׁין"
(שתרגמו, קִדְשָׁא), הוא שם עצם של קדושה, אבל "קִדְשִׁין" הוא תואר (ותרגמו, קְדִישִׁין,
ע' בפסוק הסמוך לקמן). ומובדלים זה מזה כהבדל בין המלים חכם – חכמה (הכתב
והקבלה). ולפי"ז נראה שמפרש, "ועמו רבבות [מלאכים] קדושים", כמש"כ
בתיב"ע. פְּתַב יְמִינוֹ: כתיבה [שהיא מיד] ימינו. תרגם "מימינו", לפי הכונה,
כתב הנעשה בימינו (ב.א.). ותרגם "מימינו" בלי האות מ', והוסיפו למלה "אש",
ותרגמו, מגו אשתא, כמו בגמרא (יומא מח.), "גורעין ומוסיפין ודורשין" (מרפא
לשון). גם מכאן הק' הרמב"ן (בראשית מו, א) על הרמב"ם (מורה נבוכים א, סו), שקבע
שאונקלוס בורח מכל לשון המורה על גשמיות בבורא, שהרי לא פחד כאן
אונקלוס מהימין הכותבת. מִגּוֹ אִישָׁתָא אֲוִרִיתָא יְהֵב לָנָא: [כונתו] מתוך האש
[ה]תורה נתן לנו (ע' רש"י). אֲוִרִיתָא: בשם הגר"א אמרו ש"דת למו" אותיות
'תלמוד' (העמק דבר). (ג) חֲבִיבֵנוֹן: לשון עבר, כאילו לשון הכתוב חֲבִיב, וכן
פירש"י (חליפות שמלות). לְשִׁבְטֵיָא: שהשבטים נקראים "עמים" (ע' רש"י). וכן תרגם
"עמים" בבראשית (מח, ד). אבל לדעת רמב"ן (יז, ו), בלי ענין השבטים, ישראל לבד
נקרא "עמים". אבל בגמרא (ב"ב ח. ת) פירשו "עמים", הגוים. פָּלָ קְדִישׁוֹהִי: משמע
שנקראו "קדושים" עוד לפני יציאתם ממצרים (פרשגן). בֵּית יִשְׂרָאֵל: כך פירש
"קדשיו", וכן פירש הספורנו. אבל לדעת הספרי הם פרנסי ישראל, ולדעת הגמרא
(ב"ב ח. ת), הם הלומדי תורה, ולדעת רש"י, הצדיקים, ולדעת ראב"ע, בני לוי, ולדעת
החזקוני, הגרים. בְּגִבּוֹרָא: תרגם "בידך", לשון גבורה ע"ד שכתב רד"ק (סה"ש),
מפני שהכוח והגבורה ביד (ע"כ). ועיין רש"י (שמות יד, לא), שכתב, "הרבה לשונות
נופלין על לשון יד", וכולן יד ממש הן, והמפרשו יתקן הלשון אחר ענין הדבור".
בְּגִבּוֹרָא אִפִּיק מִמִּצְרַיִם: וכן לה"כ (שמות יג, ט), "כי ביד חזקה הוציאך ה'
ממצרים" (ר.ל.). והוסיף "אפיק ממצרים" לפרש קצור לשון המקרא (ביאורי
אונקלוס). ואונקלוס כגמרא (ברכות נח.) "והגבורה", זו יציאת מצרים, שנאמר "וירא

וְאֶל-עַמּוֹ תְּבִיאֵנּוּ יְדִיו רַב
לֹא וְעֹז מִצְרֵיו תִּהְיֶה: פ
שני (ח) וּלְלוֹי אָמַר תְּמִיךְ
וְאוֹרִיךְ לְאִישׁ חֲסִידְךָ אֲשֶׁר
נִסִּיתוֹ בַּמָּסָה תְּרִיבֵהוּ עַל-
מִי מְרִיבָה: (ט) הָאָמַר לְאָבִיו
וּלְאִמּוֹ לֹא רָאִיתִיו וְאֶת-אָחִיו
לֹא הִכִּיר וְאֶת-בָּנוּ לֹא יָדַע כִּי
שָׁמְרוּ אִמְרָתְךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצְרוּ:

בַּמִּפְקִיָּה לְקַרְבָּא וּלְעִמִּיָּה
תְּתִיבְנִיָּה בְּשָׁלֵם יְדוּהִי יַעֲבֹדָן
לִיָּה פִּרְעֻנּוֹתָא מִסְּנֵאוּהִי וְסָעִיד
מִבְּעִיל דְּבָבָא חֲוִי לִיָּה: (פ) [שני]
ח וּלְלוֹי אָמַר תְּמִיָּא וְאוֹרִיָּא
אֶלְפִישְׁתָּא לְגִבֵּר דְּאֶשְׁתַּבַּח
חֲסִיד קְדָמְךָ דְּנִסִּיתָהּ בְּנִסִּיתָא
וְחָוָה שְׁלִים בַּחֲנֻתָּהּ עַל מִי
מִצֻּתָּא וְאֶשְׁתַּבַּח מְחִימָן:
ט דַּעַל אָבִיָּה וְעַל אִמִּיָּה לָא
רְחִים כִּד חֲבֵד מִן דִּינָא וְאִפִּי
אֲחוּהִי וּבְנֻתָּהּ לָא נָסִיב אָרִי
נִטְרוּ מִטְּרַת מִימְרְךָ וּקְיָמְךָ לָא

רש"י

ויהושפט מפני העמונים וחזקיה

מפני סנחריב: ואֵל עמו

תביאנו. לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריצו ריצו וינקמו נקמתו:
ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד "ויועק יהושפט וה'
עזרו" (דברי הימים ב' י"ח). ד"א שמע ד' קול יהודה כאן רמו לשמעון מתוך צרכותיו של
יהודה ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר (יהושע י"ט) "מחבל
בני יהודה נחלת בני שמעון" (ספרי). (ומפני מה לא ייחד לו צרכה צפני עמנו שהיה בלצו עליו על מה שעשה
בשטים כ"כ באגדת תהלים): (ח) וּלְלוֹי אָמַר. ועל לוי אמר: תומיך ואוריך. כלפי שכינה הוא
מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא נתלוננו עם שאר המלינים: תריבֵהוּ וגו'. כתרגומו.
ד"א תריבֵהוּ עַל מִי מְרִיבָה נסתקפת לו לצא צעלילה אם משה אמר שמעו נא המורים
(במדבר כ) אהרן ומרים מה עשו: האמר לָאבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רָאִיתִיו. כשחטאו בעגל
ואמרתי "מי לה' אלי" (שמות ל"ב) נאספו אלי כל בני לוי ונזיחים להרוג את אחי אמו והוא
מישראל או את אחיו מאמו או בן צמו וכן עשו. ואי אפשר לפרש אצו ממש ואחיו מאצו וכן
בניו ממש שהרי לויס הם ומשצט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר (שם) "כל בני לוי": כי שמרו
אמרתך. "לא יהיה לך אלהים אחרים": ובריתך ינצרו. ברית מילה. שאותם שנולדו
במדבר כל ישראל לא מלו את צניהם והם היו מוליך ומלין את צניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר

והם מונהגים תחת ענניך נוסעים⁵
 על מאמרך: ד תורה נתן לנו משה
 נתנה⁶ ירושה לאסיפת יעקב: ה ויהי
 בישראל מלך בהתאסף ראשי העם
 יחד השבטים של ישראל: ו יחי
 ראובן בחיי העולם ומוֹת השני לא

5. רש"י; וכתרגום במדבר י, כט. 6. לשון
 מסירה מתרגם בדרך כלל לשון נתינה
 שבמקרא.

וכו' היד הגדולה" (ע"ש צל"ח). וכן הוא בתפלת
 ערבית "וראו בניו גבורתו" על שם פסוק זה.
 וכן הוא בתהלים (קו, ח) "ויושיעם וכו' להודיע
 את גבורתו" (ע' אבודרהם). ולא תרגם
 "בגבורתך" כמו לשון המקרא, כיון שתרגם
 קדושו, בלשון נסתר, קדושי ה' (לחם ושמלה).
 וְאַנְוִן מִדְּבָרִין תַּחֲתֵּי עֲנָנֶיךָ: והם מְנַהֲגִים תחת
 ענניך. הכונה, ענני הכבוד. כתב ראב"ע
 שהמלה "תכו" אין לא אח במקרא, והנכון
 שפירושו, נמשכו (ע"כ), וכן נראה שפירש אונקלוס. ותרגם "לרגליך" לפי הכונה,
 ענני, ובתיב"ע, 'לְרַגְלֵי עֲנָנֶי יִקְרָךְ'. כלשון הכתוב (נחום א, ג), "וענן אבק רגליו"
 (לחם ושמלה). ותרגם בלשון הווה (מְדַבְּרִין... נְטָלִין), דלא כלה"כ, כיון שהיו עדיין בדרך
 לארץ ישראל. נְטָלִין עַל מִימָךְ: [כונתן] נוסעים על פי דברך (רש"י). תרגם
 "ישא מדברתיך" לפי הכונה, שמקבלים דברך מתי לנסוע. וי"א שלדעתו "ישא"
 הוא כמו 'יסע' (ב.א.). ותרגם "ישא" (ל' יחיד), בלשון רבים (ובלשון הווה, ע' מש"כ לעיל
 בסמוך), כיון שהוא המשך למש"כ לעיל "והם תכו" (ע' העמק דבר). מִימָךְ:
 [כונתן] האות מ' של "מדברתיך" משמשת לשון מן (רש"י פירוש ב). ומצינו לשון
 'דברים' נרדף ללשון 'אמרים', "אין אומר ואין דברים" (תהלים יט, ד). אבל הרד"ק
 (סה"ש נשא) פירש "ישא מדברותיך", שישא תמיד בפיו מדברותיך שצוית לו.
 ואומר, "תורה צוה לנו משה". (ד) יְהִב: צ"ע שלא תרגם 'פקיד' כלשון הכתוב,
 ובתיב"ע (כאן), וכדרך שתרגם יונתן "התורה אשר צוה אותם עבדי משה" (מ"ב כא,
 ח). ונראה שדייק אונקלוס שיש כאן זרות בלשון המקרא. שלשון 'צוה' רגיל לבוא
 עם המלה "את", כמו, "אשר צוה ה' את משה", ולא עם אות למ"ד, כגון כאן,
 שכתוב "לנו" (ע' מלבי"ם ויקרא א ד"ה כאשר צוה). ולכן פירש, שמסר צווי התורה לנו.
 מִסְרָה יִרְתָּא: מסרה בחייו שתהיה ירושה לדורות (ביאורי אונקלוס). לְכַנְשָׁת:
 לקהלות. תרגם בלשון רבים (דלא כמקרא), והוסיף אות למ"ד על ל' המקרא לחבר
 "מורשה" ל"קהלת יעקב". (ה) יִישִׁי: פירש "ראשי" בלשון הכתוב, כפשוטו,
 המנהיגים, ודלא כרש"י שפירש "ראשי", לשון חשבון, כמו "כי תשא את ראש"
 (שמות ל, יב) ותרגומו שם 'חושבן'. (ו) בְּחַיֵּי עַלְמָא וכו': יחי ראובן לחיי נצח וכו'.
 תרגם כלשון הכתוב בדניאל (יב, ב). וכן כתב רס"ג (אמונות ודעות ט, ד - מהדורת ק.),
 "ואמרו בפירוש גם על חיי העולם הבא, בתרגום "יחי ראובן ואל ימת" (ע"כ).

אֲשֶׁנִּיאֻ: • בְּשֵׁרִין אֵלֶיךָ דִּילְפֹון
 דִּינֶךָ לִיעֲקֹב וְאוֹרִיתֶךָ לְיִשְׂרָאֵל
 יִשְׁוֹן קִטְרֶת בְּסִמִּין מְדֻמָּךְ
 וּגְמִיר לְרַעְוָא עַל מִדְּבַחֶךָ:
 יא בְּרִיךְ יְיָ נִכְסֹחֵי וְקֶרֶבֶן
 יִדְוָהי כִּפִּיל בְּרַעְוָא תִּפְרֵר חֲרָצָא
 דְּסִנְאוֹהֵי וְדִבְעָלֵי דְבִבְוָהי דְּלֵא
 יְקוּמוֹן: (ס) יב לְבַנְיָמִין אָמֵר
 רְחִימָא דִּי יִשְׂרָאֵל לְרַחֲצֹן עֲלוֹהֵי
 יְהִי מוֹגִין עֲלוֹהֵי כָּל יוֹמָא
 וּבִארְעִיָה תִּשְׁרִי שְׂכִינְתָּא: (ס)
 [שלישי] יג וְלִיּוֹסֵף אָמֵר מְבָרְכָא
 מִן קֶדֶם יְיָ אֲרַעֲיָה עֲבָדָא
 מִגְדָּנִין מְטָלָא דְשִׁמְיָא מְלֻעִילָא

רש"י

שישראל לא מלו את צניהם והם היו מולין:
 (י) יורו משפטיך. ראויין אלו

(י) יורו משפטיך ליעקב ותורתך
 לישראל ישימו קטורה באפך
 וכליל על-מזבֶּחֶךָ: (יא) ברך
 יהוה חילו ופעל ידיו תרצה
 מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן
 יקומון: ס (יב) לבנימן אמר ידיד
 יהוה ישכן לבטח עליו חפף
 עליו כל-היום ובין כתפיו שכן:
 ס שלישי (יג) וליוסף אמר מברכת
 יהוה ארצו ממגד שמים מטל

לך: ובד"ל. עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר
 (תהלים ס"ט) "ומתניהם תמיד המעד" ועל המעוררין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין
 חשמונאי וצניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"צ בני חשמונאי ואלעזר
 כנגד כמה רבנות לכן נאמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון.
 מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: (יב) לבנימן אמר. לפי שזרכת לוי צעזועת
 הקרצנות ושל צנימין צנין צית המקדש צחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריז שאף הוא
 משכן שילה היה צנוי צחלקו שנאמר (תהלים ע"ח) "וימאס צאהל יוסף וגו'" ולפי שצית עולמים
 חציב משילה לכן הקדים צנימין ליוסף: חפף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום.
 לעולם. משנצחרה ירושלים לא שרתה שכינה צמקום אחר: ובין כתפיו שכן. צגוצה ארצו
 היה צית המקדש צנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד
 לצנותו כדאיתא צשחיתת קדשים אמרי נחתא ציה פורתא משום דכתיב "וצין כתפיו שכן" אין
 לך נאה צשור יותר מכתפיו: (יג) מברכת ה' ארצו. שלא היתה צנחלת השצטים ארץ
 מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממוגד. לשון עדנים ומתק:

ימות ויקבלו בניו נחלתם
במספרם: (ס) וזאת ליהודה ויאמר
קָבֵל ה' תפלתו של יהודה בצאתו
למלחמה ולעמו תשיבנו⁷ בשלום
ידיה יעשו לו נקם⁸ משונאיו ועוזר

7. שמות כב, כה; כג, ד. 8. לעיל לב, לה.
מא מג; ויקרא כו, כה.

ומכאן הלשון בברכת התורה "וחיי עולם נטע
בתוכנו" (סידור רבינו שלמה מגרמייזא, סי' סו).
ומוֹתָא תַּנְינָא לָא יְמוֹת: ומוֹת [ה]שני לא
ימות. וכן תרגם יונתן (ישעיהו כב, יד; סה, ו; ירמיהו
נא, לט נז). לפי פשוטו, מיתת הגוף, נקראת
מיתה הראשונה, והתפלל שלא ימות מיתה
שניה, שהיא מיתת הנפש, ויכרת מחיי עולם
הבא (מ.ל.), ע' רד"ק (ישעי' שם), ותיב"ע (כאן).

וכספרי (הביאו רש"י), "והלא מת הוא, אלא מה ת"ל 'ואל ימות, לעולם הבא'. אבל
רבנו בחיי פ"י כונתו, שהתפלל על השבט שלא ישוב עוד פעם בגוף למות מיתה
שניה, כי הנשמות מתגלגלות לשוב בגוף אחר שקבלו שכרם וענשם בגן עדן או
בגיהנם וכו'. והגר"א (אדרת אליהו אופן ב) פירש, שכונת התרגום הוא, שהתפלל משה
שראובן, לאחר מיתתו, לא יהיה משפטו ל'מיתת עולם'. כלומר, כאלו שמשפטם
"לא חייך ולא נידוניך", והוא הגרוע מכולם (ע"כ). וע' בזוהר חדש (סוף איכה)
שראובן התגלגל ברבי אליעזר הגדול [שנתפס ע"י המלכות] וניצל (ע' ע"ז טז: (ע"כ).
ועליו התפלל משה רבינו (רד"ל בהקדמה לפדר"א דף ה סע"ג). ויקבֿלֿון וכו': כ'
הרמב"ן, כונתו, "מספֿר" כמו, במספר. שיחיה ראובן, ולא יכרת בגלל חטאו,
והכעס הגדול אשר כעס עליו אביו בחללו יצועיו. ויהיו במספרם לעולם, לא ימחה
שבטו מישראל, ולא ימנו ביותר ממספרם להיותם שני שבטים. שלל ממנו
הבכורה, והבטיחו בשבט אחד לעולם. בְּנוֹהִי: תרגום של "מתיו", ע' מש"כ
לעיל (ב, לד). (ז) קָבֵל וכו' לְקַבֵּל: כ' הרמב"ן, כונתו, שהתפלל על יהודה
שבצאתו למלחמה ישמע ה' תפלתו, ושישוב לשלום. ויהיו "ידיה רב לו", שלא
יצטרך לעזר אחר זולתי עזרת ה' שיענהו בתפלתו (ע"כ). תַּתִּיבְיָה בְּשָׁלָם:
מצאנו שהבא ממקום סכנה ("ואל עמו תביאנו") נקרא במקרא ל'שוב בשלום', כמו
שאמר יעקב אבינו "ושבתי בשלום" (ברא' כט, כא). וכמו שאמר יפתח (שופטים יא),
"בשובי בשלום מבני עמון" (פ.א.). יְדוּהִי וכו' מְסַנְאִיהִי: ידיה יעשו לו משפט
[או נקמה], בשונאיו. מהרמב"ן (ע' לעיל ד"ה קבל), משמע שמפרש בדעת אונקלוס
"רַב לו", דִּי לו, יספיקו לו ידיה (ביאור רמב"ן). או שמפרש "רַב לו" שיגדילו לעשות
(ר.י.ל.). או שדעתו כפירש"י, "רַב לו", לשון ריב ונקמה, שיריבו ריבו, וינקמו
נקמתו (ע' לחם ושמלה). וְסַעֲדִיד: ל' משען, אבל הנעזר מסייע להצלתו. וכן "עזר"
בלה"כ, פירושו, שהנעזר מסייע, רק שאינו יכול להציל את עצמו כי אם בעזרת

וּמִתְהוֹם רִבְצַת תַּחַת:
 (יד) וּמִמָּגֵד תְּבוּאת שֶׁמֶשׁ וּמִמָּגֵד
 גֶּרֶשׁ יְרָחִים: (טו) וּמִרֹאשׁ הָרָרִי-
 קָדָם וּמִמָּגֵד גְּבֻעוֹת עוֹלָם:
 (טז) וּמִמָּגֵד אֶרֶץ וּמִלֵּאָה וּרְצוֹן
 שְׁכֵנִי סִנֵּה תְּבוּאתָהּ לְרֹאשׁ
 יוֹסֵף וּלְקִדְקֹד גִּזִּיר אֲחִיו:
 (יז) בְּכוֹר שׁוֹרֹו הָדָר לוֹ וְקִרְנִי
 רֹאשׁ קִרְנִיו בָּהֶם עָמִים יִנְגַּח

וּמִמְבוּעֵי עֵינָיו וְתַהוֹמִין דְּנִגְדִין
 מִמְעַמְקֵי אֶרֶץ אֶרֶץ מִלְרַע:
 יד עֲבָדָא מִגְדָּנִין וְעַלְלָן מִיבּוּל
 שֶׁמֶשׁ עֲבָדָא מִגְדָּנִין מִרִישׁ
 יֶרֶח בִּירַח: טו וּמִרִישׁ טוּרִיא
 בְּפִירִיא וּמִטוֹב רָמֵן דְּלֵא פֶסְקֹן:
 טז וּמִטוֹב אֶרֶץ וּמִלֵּאָה רְעִי
 לִיה דְּשְׁכִינְתִּיה בְּשִׁמְיָא וְעַל
 מִשָּׁה אֶתְגְּלִי בְּאַסְנָא יִיתָן כָּל
 אֲלִין לְרִישָׁא דִּיּוֹסֵף גְּבָרָא
 פְּרִישָׁא דְּאַחוּי: יז רְבָא
 דְּבִנְהִי זִינָא לִיה וְגִבּוֹרִין
 אֶתְעִבִּידָא לִיה מִן קָדָם דְּתִקְפָּא

רש"י

ומתהום. שהתהום עולה
 ומלחלח אותה מלמטה אתה מולא

בכל השצטים צרכתו של משה מעין צרכתו של יעקב: (יד) וממגד תבואת שמש. שהיתה
 ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלצנה מבשלן ואלו הן
 קשואין ולועין ד"א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: (טו) ומראש
 הררי קדם. ומצורכת מראשית בשול הפירות שהררים מקדימין לזכר בשול פירותיהם. דצר
 אחר מגיד שקדמה צריאתן לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם ואין
 פוסקות מעולר הגשמים: (טז) ורצון שכני סנה. כמו שוכן סנה ותהא ארצו מצורכת
 מרצונו ונחת רוחו של הקצ"ה הנגלה עלי תחלה צסנה רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון
 שצמקרא: תבואתה. צרכה זו לראש יוסף: גזיר אחיו. שהופרש מאחיו צמכרתו:
 (יז) בכור שורו. יש צכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנאמר "אף אני צכור אתנהו" (תהלים
 פ"ט) וכן "צני צכורי ישראל" (שמות ד'). בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע. שורו. שכחו
 קשה כשור לכצש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר "ונתתה מהודך עליו" (צמדצר כ"ו):
 וקרני ראם קרניו. שור כמו קשה ואין קרניו נאות אצל ראם קרניו נאות ואין כמו קשה
 נתן ליהושע כמו של שור ויופי קרני ראם:

מאויב יהיה לו: (פ) [שני] ה וללוי
אמר התומים והאורים⁹ הלבשת
לאיש שנמצא¹⁰ חסיד לפניך
שניסיתו במסה ויהיה שלם בַּחֲנֻתוֹ על

9. שמות כח, ל; ויקרא ח, ח. 10. בראשית
מד, טז ועוד.

העוזר (ע' מהרש"א ח"א סנהדרין צה). וכן כאן,
אמנם "ידיו רב לו", אבל בכל אופן צריך גם
לעוזר, ולכן הבקשה "ועוזר מצריו תהיה"
(ביאור שמות נרדפים - עזר). מַבְעִיל דְּבָבָא:

מאויב. תרגם בִּשְׁם כולל, ומשמע כל אויב. ע'
מש"כ לעיל (א, מב במלואים). הָיוּ לֵיהֶּ: לא
תרגם "תִּהְיֶה", תִּהְיֶה (כלעיל ז, יד), אלא ביקש על

העתיד (ח.א.). (ח) וַיֵּלְכֵי אֶמֶר: לדעת רש"י, לא עם לוי דבר, אלא הכונה, 'ועל
לוי אמר'. אבל אוקלוס לא תרגם בהוספת המלה 'על', כמו שתרגם "ואמר פרעה
לבני ישראל" (שמות יד, ג), 'ויימר פרעה על בני ישראל' (עיי"ש רש"י). וכן "אמרי לי
אחי הוא" (ברא' כ, יג) תרגם, עָלִי. משמע שלדעתו פנה משה רבנו לשבט לוי, אעפ"י
שמיד אמר "תמיך ואוריך" כלפי הקב"ה. תַּמְיָא וכו': לא תרגם אות כ' הכנוי
של "תמיך ואוריך" (ביאורי אונקלוס) מפני שדיבר להשכינה (ח.י.ח.), ואין להשכינה
עצמה אורים ותומים, ע' מש"כ לעיל פסוק א. אבל לברר שדבריו מכוונים כלפי
השכינה, תרגם בהמשך פירושו, 'אלבשתא', אתה הלבשת. אֶלְבִּישְׁתָּא: כ' רבנו
בחי, הוסיף אונקלוס מלה זו, שהכהן המלובש בחשן, אשר אורים ותומים נתונים
בו, היה מתלבש ברוה"ק (ע"כ). והחשן נקרא מלבושו, כמש"כ "והלבשת את אהרן
את הכתנת... ואת החשן". ובאב"ע (שם), "נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה
המקום נגד הלב". לדעת הרמב"ם (הלכות בית הבחירה ד, א) גם החושן שלבש הכהן
הגדול נקרא "אורים ותומים" בדרך השאלה, אבל לדעת הראב"ד (שם) השם
"אורים ותומים" מתיחס רק לשם המפורש שהיו נותנים בין כפלי החושן (כס"מ
שם). ומהתרגום כאן מוכח כהרמב"ם, שהרי אונקלוס קורא לאורים ותומים מלבוש
(אור שמח - מלואים). דְּאֶשְׁתַּכַּח: שנמצא. הוסיף מלה זו לחבר המלים "לאיש
חסידך". וראב"ע פירש, "לאיש שהוא חסידך". דְּנִסְיָתָהּ: נתת לו נסיון.
בְּנִסְיָתָא: שֵׁם המקום (ע' תרגום שמות יז, ז; וכן דעת רמב"ן). או פירושו, נסיונות (כספרי,
וראב"ע). וע' מש"כ לעיל (ו, טז). כתב ב'העמק דבר', להמבארים "בְּמִסָּה" שהוא ל'
נסיון צ"ל שהאות מ' של "מסה" הוא מ' השימוש, כמו, משכן, והנו"ן חסר, ונשלם
במה שהאות ס' דגושה. וַהֲוָה שְׁלָיִם: נמצא שלם, שעמד בנסיון. ע' מש"כ לקמן
בסמוך, בענין מלים אלו. בַּחֲנֻתָּהּ: ל' בחינה ונסיון. וכלשון הכתוב, "אבחנך
על מי מריבה" (תהלים פא, ח). ותרגם "תריבהו" (ל' עתיד), בלשון עבר (א.מ.). כתב
בעל 'הכתב והקבלה', אונקלוס ותיב"ע הרחיקו מלתרגם המלה "תריבהו" לשון

יִחַדּוּ אֶפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רַבָּבוֹת
אֶפְרַיִם וְהֵם אֶלְפֵי מְנַשֶּׁה: ׀
רביעי (יח) וְלִזְבוּלָן אָמַר שְׂמַח זְבוּלָן
בְּצֵאתָךְ וַיִּשְׁשָׁכֶר בְּאַהֲלֶיךָ:
(יט) עַמִּים הֶרֶץ יִקְרָאוּ שֵׁם יִזְבְּחוּ
זִבְחֵי־צֶדֶק בִּי שֹׁפַע יָמִים יִינָקוּ
וַיִּשְׁפְּנוּ טְמוּנֵי חוֹל: ׀ (כ) וּלְגֵד

וְרִמָּא דִּילִיה בְּגִבּוֹרְתִיה
עֲמֻמָּיָא יִקְטִיל כְּחָדָא עַד סְפִי
אַרְעָא וְאַנּוֹן רַבּוּתָא דְּבֵית
אֶפְרַיִם וְאַנּוֹן אֶלְפִיָּא דְּבֵית
מְנַשֶּׁה: (ס) [רביעי] יח וְלִזְבוּלָן
אָמַר חֲדֵי זְבוּלָן בְּמִפְקָךְ לְאַהֲלָא
קָרְבָּא עַל בְּעָלֵי דְּבִכְךָ וַיִּשְׁשָׁכֶר
בְּמַחֲכֶךְ לְמַעַבְדִּי זְמוּנֵי מוֹעֲדֵיָא
בִּירוּשָׁלַם: יט שְׂבֻטֵּיָא דִּישְׂרָאֵל
לְטוֹר בֵּית מִקְדָּשָׁא יִתְבַּנְּשׁוּן
תַּמָּן יִכְסוּן נִכְסֵיהֶם קִדְשֵׁי לְרַעוּא
אַרִי נִכְסֵי עֲמֻמָּיָא יִכְלוּן וְסִימּוֹן

רש"י

אפסי ארץ. שלושים ואחד מלכים אפשר שכולם מארץ ישראל היו אלא אין לך כל מלך
ושלטון שלא קנה לו פלטין ואחוזת צהרן ישראל שחשונה לכולם היא שנאמר (ירמיהו ג) "נחלת
צבי נצלות גוים": והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרצוצות שהרג יהושע שצא
מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון צמדין שנאמר (שופטים ח) "ווצח
וללמונע צקרקר וגו'": (יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שצריך באתרונה זבולן גד
דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגדירם לפי שהיו חלשים שצכל השבטים הם הם
שהולך יוסף לפני פרעה שנאמר (בראשית מ') "ומקנה אחיו לקח חמשה אנשים" לפי שנראים
חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן ויששכר באהליך.
זבולן ויששכר עשו שחפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא צספינות ומשתכר ונותן
לחוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שחורתו של
יששכר על ידי זבולן היתה: שמח זבולן בצאתך. הללח נצאתך לסחורה: ויששכר. הללח
בישיבת אהליך לתורה לישב ולעזר שנים ולקצוע חדשים כמו שנאמר (דעה"א י"ב) "ומצני יששכר
יודעי צינה לעמים ראשיהם מאמים" ראשי סנהדראות היו עוסקים בכך ועל פי קביעות
עמיהם ועצוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: דר יקראו. להר המוריה יאספו כל
אסיפה על ידי קריאה היא ושם יזבחו צרגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר
וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: וישפני טמוני חול. כסויי טמוני חול טרית וחלזון
וזכוכית לצנה היוצאים מן הים ומן החול ונחלקו של יששכר וזבולן היו כמו שנאמר צמסכת

מי מריבה ונמצא נאמן¹¹: ט שער
אביו ועל אמו לא ריחם כאשר¹²
אָשְׁמוּ¹³ מן הדין לפני אָחיו
ובניו לא נשא¹⁴ כי שמרו
משמרת מאמרך ובריתך לא שינו:

11. במדבר יב, ז. 12. בראשית יב, יא ועוד.
13. ראה ויקרא ה, ב ועוד.
14. ראה בראשית יט, כא; לב, כ; ויקרא יט, טו; לעיל י, יז; כח, ג ועוד.

קטטה ונאצה (עיין רש"י), דא"כ יהיה נראה כמתרעם על דבר ה', אמנם לא מצאתי בכל כתבי הקודש לשון ריב על כונה זו (בחינה). [אולי היא מהמילים המשמשות דבר והיפוכו. והכונה, הוצאת אותו מכלל המתקוטטים (מפני שהיה שלם)]. גם לפי"ז צריך להוסיף בלשון המקרא "והיה שלם... ונמצא נאמן", וחסר א"כ עיקר המאמר שעמד בנסיונו וכו' (עיי"ש).

בְּחִנְתָּהּ יַעֲלֵ מִי מִצֻּתָּא וְאֶשְׁתַּכַּח מִחִימָן:

כתב רמב"ן שכונת אונקלוס, ירמוז למיעוט החטא וגודל העונש וכו', שכיון שהיה שלם (אהרן) בפעם הראשונה ("אשר נסיתו במסה"; מקום ברפידים - שמות יז, ח), כאשר חטאו בני ונסו את השם על המים, הוא לא היה בתוך העדה הנועדים על השם, כל שכן בשניה ("מי מריבה" - במדבר כ, יג), שהיה מאמין בדבר ה' שיוציא מים מסלע, שהרי כבר ראה כן, אבל בשביל ישראל נענש כמו שפירשתי (לעיל א, לז) (ע"כ). וכן איתא במדרש (במ"ר יט, ט; תנחומא חקת), כך אמר משה רבינו, אני הקפדתי, אהרן מה חטא. לפיכך הכתוב מקלסו, "וללוי אמר תמין וכו' אשר נסיתו במסה וכו'" (ח.י.ח.). אבל י"א, שמפרש "מי מריבה" על מה שכתוב (שמות לב, כ) "ויזר על פני המים", ומי שחטא בעגל היה מת מזה (יומא סו:), אבל שבט לוי נמצאו נאמנים (שמות לב, כו) (מושב זקנים מבעלי התוס'). (ט) דַּעַל אֲבוֹהֵי וְעַל אֲמִיּהָ לָא רָחִים: נראה שכונתו כמו שפירש"י, שנאספו בני לוי להתאכזר על קרוביהם עובדי העגל. ופירש "לא ראיתיו" שהוא ההפוך מלשון "ואשימה עיני" (ברא' מד, כא), שהכונה, השגחה לטובה (עיי"ש רש"י פסוק יח ד"ה כ). פֶּדָה חָבּוּ מִן דִּינָא: כשנתחייבו בדין. כמו שפירשו חז"ל (יומא סו: ע"ש), שהרגו רק אלו שעבדו ע"ז בעדים והתראה (ביאורי אונקלוס). וכן הוא במדרש הגדול (תשא עמוד תרצא), "אמר להן הרבו בתי דינין, כל מי שיבוא עליו עדים שעבד ע"ז אחר התראה, ייהרג (ח.י.ח.). וְאֶפִי וכו' נָסִיב: לא נשא פני אחיו ובניו. הוסיף המלה "ואפי" ותרגם "לא הכיר" וגם "לא ידע" ביחד (תו"מ). ופירש "לא הכיר" שהוא כמו "לא תכירו פנים במשפט" (לעיל א, יז). וכן הוא במדרש (במ"ר טו, יד; תנחומא בהעלותך ח), כיון שאמר להם משה "שימו איש חרבו על ירכו" מה עשו, שמו ולא נשאו פנים (ע"כ). ופירש "לא ידע" ענין השגחה לטובה, כמו "יודע ה' דרך צדיקים" (עי' פירוש ר"א בן הרמב"ם שמות ב, כה). מִפְּתִרַת מִימְרָה: המשמרת שאמרת לשמור. יש לפרש עפ"י מש"כ רש"י (במדבר ג, ז), "כל מנוי

אָמַר בָּרוּךְ מְרַחֵב גֹּד בְּלִבָּיָא
שָׁכֵן וְטָרַף זְרוּעַ אֶף-קִדְקֵד:
(כא) וַיֵּרָא רֵאשִׁית לֹא כִי-נֶשֶׁם
חֲלָקֶת מַחֲקֵק סָפוֹן וַיִּתֵּן רֵאשִׁי
עִם צִדְקָת יְהוָה עֲשֵׂה וּמִשְׁפָּטָיו
עִם-יִשְׂרָאֵל: ׀ חמישי (כב) וּלְדָן

השלמת פסוקי הפרשה בסוף הגליון

רש"י

מגלה (דף טו) "זבולן עם חרף נפשו למות" (שופטים ה') משום ד"נפתלי על מרומי שדה" (סז)
היה מתרעס זבולן על חלקו לאחי נתן שדות וכרמים וגו': ושפני. לשון כסוי כמו שנאמר
(מלכים א' ו') "ויספון את הצית" "וספן צארו" (שם ו') ותרגומו "ומטלל ציורי (ס"א בכסיו) ארזא".
ד"א עמיהם הר יקראו על ידי פרקמטיא של זבולן תגרי אומות העולם צאים אל ארצו
והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונלעטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה
יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עוזדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל
אחד לפי שהעכו"ם אלוהות של זה לא כאלוהות של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם
אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגייירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי נדק: בי שבע ימים
ייצקו. זבולן ויששכר הים נותן להם ממון בשפע: (ב) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה
תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: בלביא שבין. לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל
כאריות שכל הסמוכים לספר רריכים להיות גבורים: וטָרַף זְרוּעַ אֶף קִדְקֵד. הרוגיהם היו
נכרין חותכים הראש עם הזרוע צמכה אחת: (כא) וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק
בארץ סיחון ועוג שהוא ראשית כבוש הארץ: בי שם חלקת. כי ידע אשר שם צמחתו
חלקת שדה קצורת מוחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל צריה
שנאמר (להלן ז') "ולא ידע איש את קצורתו": ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני
החלוצ כבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר "ואתם תעצרו חמשים לפני אחיכם וגו'"
(במדבר לז) צדקת ה' עשה. שהאמינו דצריהם ושמרו הצטתתם לעצור את הירדן עד שכבשו
וחלקו ד"א ויתא משה ראשי עם צדקת ה' עשה על משה אמור: (כב) דן גור

דמשמרן בְּחֵלָא מִתְגַּלְגֵּן לְחַוִּין:
(ס) כ וּלְגַד אָמַר בְּרִיד דְּאַפְתִּי
לְגַד כְּלִיתָא שְׂרִי וַיִּקְטִיל
שְׁלֹמֹנִי עִם מִלְכִּין: כא וַיִּתְּקֵבֵל
בְּקַדְמִיתָא דִּילִיָּה אֲרִי תַמָּן
בְּאַחְסַנְתִּיה מִנְּשָׁה סָפְרָא רַבָּא
דִּישְׂרָאֵל קָבִיר הוּא נִפְק וְעַל
בְּרִישׁ עֲמָא זְכוּן קָדָם יי עֲבַד
וְדִינְוָהִי עִם יִשְׂרָאֵל: (ס) [חמישי]
כב וּלְדָן אָמַר דָּן תִּקְוִיָּה בְּגוּר
אַרְיוֹן אֲרַעִיָּה שְׁתֵּיָא מִן נְחֻלְיָא

כשרים¹⁵ אלה שילמדו¹⁶ משפטיו ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורת בשמים לפניך וכליל לרצון על מזבחך: יא בָּרַךְ ה' נכסיו

15. 'כשר' משמש כתרגום 'ישר' (לעיל ו, יח ועוד). 16. לעיל כ, יח ועוד.

שהאדם ממונה עליו, ומוטל עליו לעשותו קרוי "משמרת" בכל המקרא ובלשון המשנה וכו'. ולפי"ז הכונה כאן, ששמרו התפקיד שדברת עליו. ותרגם לה"כ "אמרתך", כאילו היה כתוב, משמרת אמרתך (ביאורי אונקלוס).

לֹא אֲשַׁנְיָאוּ: לא הפרו. היה צריך לתרגם בשורש "נטר", כלשון הכתוב, אלא לא רצה

לשנות מפני הכפל, שכבר תרגם לעיל, נטרו (פתשגן). ועוד י"ל שרצה לרמז שמלו את בניהם, כמש"כ רש"י, וכתרגומו בפ' מילה (בראשית יז, יד), "בריתי הפר", קימי אשני (נפש הגר). (י) פְּשָׁרִין אֲלֵיָן: [כונתו] ראויין אלו כיון שעמדו בנסיון בעבר (רמב"ן), וכן פירש"י. אבל לדעת האב"ע, ראויים השבט מצד שיתמסרו בעתיד. דִּילְפֹּון: שילמדו. קִטְרֶת: ע' מש"כ לעיל (יא, יח). בְּסָמִין: מנהג אונקלוס לשבח הקטרת בהוספת המלה הזו (רמב"ן במדבר טז, ה). קִדְמָה: "אָפִיף" בלשון הכתוב הוא כינוי אל הפנים, כמו "בזעת אפיך" (בראשית ג, יט), ואין הכונה אל האף (החוטם), ולכן השכיל אונקלוס לתרגמו 'קדמך' (הכתב והקבלה). [ואולי לדעתו האות ב' במלה "בָּאָפִיף" משמשת כמו אות ל', והיא כמו, "לָאָפִיף" – ע' רד"ק הושע יב, ז]. אבל לא כן דעת הזוהר הק' (ויקרא יח:), ותיב"ע, שפירשו "ישימו קטורת באפך", לשכך רוגזא (ע"כ). [ואולי לדעתם האות ב' במלה "בָּאָפִיף" משמשת כמו, בסיבת, בשביל – ע' אב"ע שמות א, יד]. וכן פי' הרמב"ן (שמות ל, א), ש"באפך" כמו "וחרה אפי" (לעיל לא, יז). וְגָמִיר: כלשון הכתוב "כליל", שהכל נגמר. יש לפרש שהכונה קרבן עולה, כדעת הגמרא (יומא כו.), וכן פירש"י. וי"א שהכונה מנחת כהן, שכ' בו "כליל תהיה" (ויקרא ו, טז), ותרגומו, גמיר תהי (וכפירוש הספרי ומדרש לקח טוב), וכלשון הכתוב (תהלים נא, כא), "זבחי צדק עולה וכליל" (נתינה לגר), עיי"ש באב"ע. לְרַצֹּון: לרצון. צ"ע למה הוסיף מלה זו. וי"ל עפ"י מש"כ בעל הטורים, שאעפ"י שזר מקריב בבמה, חפץ ה' (ורצון המוזכר בתרגום), הוא בנקרב בפנים ע"י כהן. ועל זה כתוב (תהלים נא, כא), "אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל. ולכן המלה "כליל" מופיעה רק בשני הפסוקים האלו (ע"כ). (יא) נְכֻסֹהִי: כ' הרמב"ן שאונקלוס מפרש "חילו" [ממונו] כלשון הכתוב "ואת כל מקניהם ואת כל חילם" (במדבר לא, ט). והכונה, כמו שאמרו חז"ל (יומא כו.) בקטורת שהיא מברכת. והמאמר הזה דבוק אל "ישימו קטורה באפך" (פסוק י), כי ממנו יתברך חילו (ע"כ). וכן איתא בספרי (שנב) אמרו "ברך ה' חילו", בנכסים. מכאן אמרו רוב כהנים עשירים הם (ע"כ). אבל

חידושי התרגום

מִיִּמִּינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ (לג, ב).

אונקלוס: כתב ימיניה מגו אישתא אוריתא יהב לנא.

שיעור הכתוב הוא לפי אונקלוס, התורה, כתב ה"דת" אשר הפיקה כביכול "ימינו" של הקדוש ברוך הוא, נתן הוא "למו", להם היינו לנו עמו, מתוך "אש" סיני, כנאמר, "וְהָהָר בָּעַר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וְעָרְפֶּל, וַיְדַבֵּר ה' אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ" (דברים ה, יא-יב). כך הבין רש"י את תרגומו.

מ"מ השימוש שהיא תחילית ל"ימינו" משמשת גם לתיבה "אש", כאילו נכתב 'מִיִּמִּינוֹ מֵאֵשׁ'. השווה רד"ק לבראשית מט, כה, וראב"ע בפירושו הארוך שם ו, ג. את הדוגמאות שלהם אמנם ביאר אונקלוס בדרכים אחרות כל אחת במקומה, אבל שמא נוח לו יותר השימוש הכפול בתחילית אחת כאשר שתי התיבות המושמשות הן רצופות.

יצוין ששני השימושים פה של מ"מ התחילית משתנים מעט בהוראתם. "מִיִּמִּינוֹ" משמע דבר שנוצר על ידי או באמצעות ימינו, ואילו 'מֵאֵשׁ' מתפרשת כמשמעה המילולי, מתוך אש.

וְהֵם תָּבוּ לְרִגְלֶךָ יֵשָׁא מִדְּבָרְתֶּיךָ (לג, ג).

אונקלוס: ואנון מדברין תחות ענגך נטלין על מימרך.

לדעת רש"י "אונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דברך", כמו שנאמר, "על פי ה' יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל פִּי ה' יִחַנוּ" (במדבר ט, יח). "יֵשָׁא" נעשה 'יסע' בחילוף אותיות. אונקלוס אמנם רגיל לתרגם כל הטיה של השורשים יש"א ו-יס"ע כאחד בהטיות של נט"ל הארמית, כמו שתרגם את "על פי ה' יִסְעוּ", "על מימרא דיי נטלין". מ"מ השימוש של "מִדְּבָרְתֶּיךָ" הוראתה 'על פי'.

אלא שלכאורה היא לאונקלוס לתרגם, 'נטלין על פום מימרך', כמו שרש"י אכן כתב, "על פי". אולי מפני שכל "פי ה'" מתורגם "מימרא דיי", כמו בשמות

יז, א, וגם "דְּבִרְתִּיק" הוא עצמו 'מימרא' של ה', הסתפק אונקלוס ב'מימרא' יחיד במקום לכפול ולכתוב מעין 'על מימרא מימרך'. ועדיין יש לדקדק אם מ"מ השימוש תשתמע 'על פי'. היא שכיחה בהוראת 'על ידי', זיהוי הגורם הישיר, כגון "עֲצֹבֹן יְדִינוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֶרְרָה ה' (בראשית ה, כט), וַיִּנָּאֵץ מִכַּעַס בְּנֵיו וּבְנֵתָיו" (דברים לב, יט), או בפרשתנו, "מִיִּמִּינוּ אֵשׁ דָּת לָמוֹ" (ראה למעלה), ו-"מְבֹרָכַת ה' אֲרִצּוֹ מִמֶּגֶד שְׁמִים מְטֵל וּמִתְהוֹם רִבְעַת תַּחַת (לג, יג). אבל כמדומה היא לא תימצא בהוראת 'על פי', זיהוי גורם עקיף אשר הנפעל אמנם נשמע אל תכתיביו אבל פועל מדעתו שלו.

לולי דברי רש"י יכולנו לצדד שכאן בנה אונקלוס אב לרתיעתו מלתרגם פסוק כצורתו כאשר המשתמע עלול להצטלצל כהגשמה או האנשה, או לפגום בכבוד של מעלה. לא כאן המקום להיכנס אל המחלוקת המשולשת בין רמב"ם שלדעתו "היפלא אונקלוס מהרחקת (=בהרחקת) ההגשמה וכל המביא אליה ואפילו בדרך רחוק" (מורה הנבוכים א, כח), רמב"ן בפירושו לבראשית (מו, א) שדחה את תפיסת רמב"ם והציע שהסטיות המדוברות בתרגום נגזרות מתורת הסוד, ורש"י שלפיו אונקלוס מכנה "לדרך כבוד של מעלה" (שמות לג, כב) בלי לברוח בהכרח מטעיות פילוסופיות האורבות לקורא (השווה רש"י לבמדבר כ, א), או לטעום אפילו בקצה המטה מאגמי הדיו שנשפכו אודות המחלוקת. הנוגע לענייננו הוא שבמקום לייחס לבורא פעולה שיש בה מגע עם ברואיו, אונקלוס מרבה לשייך את הפועלה לדיבורו או רצונו ולפעמים למין תואר או נאצל המשמר את עצמותו יתברך מופלג מאתנו. כגון "וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" – "ואמר ארי יהי מימרי בסעך" (שמות ג, יב); "וַדְּבַר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים" – "ומליל יי עם משה מַמְלֵל עִם מַמְלֵל" (שם לג, יא, וכן בדברים ה, ד); "וַיֵּלֶךְ נָא אֲדֹנִי בְּקֶרְבְּנוּ" – "תהך כען שכינתא דיי ביננא" (שמות לד, ט).

אחר שפסקנו פתח, "אֵף חִבֵּב עַמִּים כָּל קְדָשָׁיו בְּיָדָהּ וְהֵם תָּכּוּ לְרַגְלָהּ", כאשר ישראל אחוזים ביד ה' כביכול ומחופים ומונעים ברגליו כביכול, עם המשמעויות כפי שתרגם אונקלוס, ראוי היה לסיים בהקבלה, "וַיֵּשָׂא", כלומר נישא או יינשא (הווה מתמשך), 'עליך', מורמים ומיטלטלים "כַּאֲשֶׁר יֵשָׂא הָאֱמֹן אֶת הַיֵּינֶק" (במדבר יא, יב). וכן הוא אומר, "וַאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל בְּנָפִי נְשָׁרִים" (שמות יט, ד), אשר תרגומו "ונטילית יתכון כד על גדפי נשרין", כביכול עליו יתברך כמו ("כד") "עַל בְּנָפִי נְשָׁרִים". אבל שלא לשייך את הנשיאה ישירות אליו, החליף פסוקנו את 'עליך' ב"מְדַבְּרְתִּיק", שתרגומו המילולי הוא "על מימרך" כאשר אות השימוש מ"מ

משמעה 'על ידי' או 'באמצעות', אותו תרגום בדיון שאונקלוס היה מתרגם אילו אמנם נכתב "עליך". נמצא המקרא עושה כאן בעצמו את שאונקלוס עושה בעבורו במקומות אחרים.

כיוצא בדבר, "וַיֹּאמֶר פָּנִי יֵלְכוּ וְהִנַּחְתִּי לָךְ" (שמות לג, יד). תרגומו, "שכינתי תהך ואניח לך", ו'פנים' נרדפים פה אפוא לשכינה. וכן בפסוק שאחריו, "אִם אֵין פָּנֶיךָ הַלְכִים אֶל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה" (שם, טו), שתרגומו "אם לית שכינתך מהלכא ביננא לא תסקננא מכא". אבל בפסוק השלישי, "הֲלוֹא בְּלִכְתְּךָ עִמָּנוּ" (שם, טז), אונקלוס הוא שהשחיל את השכינה ותרגם, "הלא במהך שכינתך עמנא". נמצא ש"פָּנִי יֵלְכוּ" ו"אִם אֵין פָּנֶיךָ הַלְכִים" שבפסוקים הקודמים שווים אל 'אלך' ואל 'אם אינך הולך' בהתאמה, אלה שבראשונים בחר הכתוב לתווך את השכינה ובאחרון נותרה המטלה לאונקלוס. כל שאר המפרשים, אפילו רש"י המסתמך שם לכאורה על התרגום, העניקו אל "פָּנִי" הוראה אחרת, 'עצמי' או 'כעסי'.

ובבראשית מט, כה, "מֵאֵל אָבִיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ וְאֵת שְׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ", ותרגומו "מימר אלהא דאבוך יהי בסעדר וית שדי ויברכנך". כמו אצל "מִימִינוּ אֵשׁ דָּת לָמוּ", מ"מ השימוש של "מֵאֵל" רומזת אל דבר מופק מאת ה' כביכול או על ידו, היינו ה"מימר", דיבורו כלומר רצונו. שיעור הכתוב הוא, מאת "אֵל אָבִיךָ" יצא הרצון "וַיַּעֲזֹרְךָ" = לעזורך, ומשמעו שהרצון יהיה בעזרך כמו שתרגם אונקלוס בלי להזדקק לו'ו חיבור לפני "יהי". והיה ראוי להיכתב 'אֵל אָבִיךָ בעזרך', אלא שהמקרא תיווך את ה"מימר" כפי שאונקלוס עושה.

"וְאֵת" בפסוקית הבאה היא סמן הפועל ולא סמן הפעול, כמו "אֵת עֲמוּד הָעֶנָן" לא סָר מַעֲלֵיהֶם" (נחמיה ט, יט) ועוד. "מימר אלהא" יהיה בעזרך ו"שְׂדֵי" גם יברכך.

מעט צרי - מילואים

פרק לג

(ב) ויאמר יי' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מחר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו (אשדת כתיב) אש דת למו:

ואמר יי' מסיני אתגלי וזיהור יקריה משעיר אתחזי לנא אתגלי בגבורתיה על טורא דפארן ועמיה רבות קדישין פתב ימיניה מגו אישתא אורייתא יהב לנא:

וזיהור יקריה משעיר אתחזי: וזוהר כבודו משעיר נראה. זה תרגום "וזרח משעיר". שעיר היה מקום מושבו של עשו. וחזר הקב"ה משעיר בכבודו. אבל שם אצל עשו לא היה כבוד ה', שהרי עשו מכר בכורתו, דהיינו זכות עבודתו לה', בשביל נזיר עדשים. וגם אחרי המכירה, "ויבז עשו את הבכורה", עיי"ש רש"י, "שביוזה עבודתו של מקום". וזו תביעה גדולה עליו, שהרי בענין עבודתו ושימושו של אביו היה מהדר מאד. ובודאי בניו הלכו בדרכיו (ברכת איש).

(ח) ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך:

ולזבולן אמר חדי זבולן במפקד לאגחא קרבא על בעלי דבבך ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם:

במפקד לאגחא קרבא: כתב החתם סופר (דרושים ואגדות מכת"י, דרוש לעשרה בטבת), כבר פירשתי "שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק", ותרגם אונקלוס "שמח זבולן בצאתך", לאגחא קרבא. ועל "עמים הר יקראו" פירש שהשבים נקראים 'עמים' עולים להר בית ה' להקריב קרבנות ברגל [אין מפורש בתרגום שהוא ברגל, אבל כך פירש רש"י וכנראה מקורו מהתרגום]. ופירוש תמוה הוא לפי ענין הקרא. מאי שייטא 'לאגחא קרבא' להכא. אבל יובן בטוב, כי הנה מדרך הולכי מלחמה להקריב קרבן קודם, כמו שעשה שאול בהקריבו על הבמה טרם בוא שמואל, והתנצל בזה, כי פלשתים הלחמו ביום קרב ואת ה' לא דרש, על כן הקריב

להקריב קודם המלחמה היו נודרים ומקריבים ברגל כנ"ל.

(ט) עמים הרִי־קָרְאוּ שֵׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק בִּי שֹׁפַע יָמִים יִזְקוּ וּשְׂפָנֵי טְמוּנֵי חוֹל:

שְׂבֻטֵּי דִישָׁרָאֵל לְטוֹר בֵּית מִקְדָּשָׁא יִתְפַּנְּשׁוּן תַּמָּן יִפְסֹן נִכְסֵת קִדְשֵׁין לְרַעוּא אַרִי נִכְסֵי עַמְמֵיָא יִכְלוּן וְסִימָן דְּמַטְמָרָן בְּחֵלָא מִתְגַּלִּין לְהוֹן:

נִכְסֵת קִדְשֵׁין לְרַעוּא: יש לפרש עפ"י מש"כ בעל הטורים לעיל (פסוק י), שאעפ"י שזר מקריב בבמה, אינו "זבחי צדק" אלא מה שקרב בפנים ע"י כהן. ועל זה כתוב (תהלים נא, כא), "אז תחפוץ זבחי צדק" (ע"כ). ולכן תרגם 'לרעוא', שזה פירוש של "זבחי צדק", שבבית המקדש הזבחים יש בהם החפץ והרצון.

(כא) וַיֵּרָא רֵאשִׁית לֹא בִי־שֵׁם חֶלְקֶת מַחֲקֶק סָפוֹן וַיֵּתֵאֵר רֵאשִׁי עִם צִדְקָת יְיָ עֲשֵׂה וּמִשְׁפָּטֵיו עִם־יִשְׂרָאֵל:

וַיִּתְקַבֵּל בְּקִדְמִיתָא דִּילִיָּה אַרִי תַמָּן בְּאַחֲסָנְתִּיה מִשֶּׁה סְפָרָא רַבָּא דִּישָׁרָאֵל קַבִּיר הוּא נִפְק וְעַל בְּרִישׁ עַמָּא זְכוּן קָדָם יְיָ עֶבֶד וְדִינוּהִי עִם יִשְׂרָאֵל:

מִשֶּׁה סְפָרָא רַבָּא דִּישָׁרָאֵל: ע' בגליון החומש מהמפרשים. ולולא דבריהם היה נראה לפרש 'ספרא', החכם, כלשון

העולה תחלה (ש"א יג, יב). והנה בשעת איסור הבמות (זבחים קיב:) היו צריכים לעלות להקריב קרבנותם. ואם לא היה פנאי לכך, היו נודרים ומשלמים בעלותם לרגל אח"כ, והקב"ה קבל קרבנותם מיד משעת הנדר, בשעת צרה ומלחמה. וכל זה מבואר (ע' בעל הטורים בראשית יג, יח; במדבר טו, ג; ורוקח שם). אך יותר מהם היה זבולן, שהרי אין קרבן טוב למלחמה יותר מעסק התורה שהיא המנצחת באמת. וידוע שהמחזיק לומדי תורה ומהנהגם מנכסיו הרי הוא ממש כאילו הוא עוסק בתורה (רמ"א יו"ד רמו, א). וזבולן החזיק יששכר (ב"ר עב, ה). נמצא שבאותה שעה בעצמה שהיה יששכר עוסק בתורה בביתו, היה נחשב לזבולן כאילו הוא עתה עוסק בתורה. נמצא שהיה זבולן לוחם בידו אחת ועוסק בתורה בידו אחת, בפעם אחת, ובטוח הוא שיצליח יותר מכולם. וזהו "שמח זבולן בצאתך", לאגחא קרבא, שהרי יששכר באוהליך עוסק בתורה, ואיך לא תצליח [ע' ויק"ר (כה, ג), "שבטו של זבולן בין מתכוין בין שאינו מתכוין יוצאין למלחמה ונוצחין וכו'"]]. משא"כ "עמים הרִי־קָרְאוּ" (פסוק יט), שארי שבטים צריכים לטרוח לעלות אל הר בית ה', "שם יזבחו זבחי צדק". והתרגום כתב לתוספת ביאור, שהיה זה ברגלים. פירוש, כשלא היה להם פנאי

חז"ל (ברכות מה:) "סופר מברך ובור יוצא". וכתב רבנו בחיי, ורמז אונקלוס במה שתרגם 'ספרא רבא', שנקרא המחקק הגדול על שם נבואתו בשם הגדול.

כ' הרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות חקור הדין ח"ב פי"ג), "והנה משה רבנו ע"ה קרא עצמו 'מחקק ספון', שאילו היה תואר לחלקה היה צ"ל ספונה" (עיי"ש פירושו. אבל רש"י פירש ש"ספון" חוזר על "חלקת"). ולפי דרכו יתכן לפרש, שלכן תרגם אונקלוס 'ספרא רבא', מפני שפירש "ספון" על שני פנים. פירש "ספון", קביר (ל' הטמנה), ועוד פירש "ספון", רבא, ל' חשיבות [ע' ערוך. וכן לשון רש"י (בראשית לז, א), 'ספונים וחשובים'].

השלמת הפרשה (לתועלת השימוש בחומש בקריאת התורה)

אָמַר דָּן גִּיּוֹר אַרְיֵה יִזְנֹק מִן־הַפֶּשֶׁן: (כג) וּלְנִפְתָּלִי אָמַר נִפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בְרַכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יִרְשֶׁה: ס (כד) וּלְאִשֶּׁר אָמַר בְּרוּךְ מִבְּנֵי אִשֶּׁר יְהִי רָצוֹן אֹחִיו וּמִבֶּל בְּשִׁמֹן רָגְלוֹ: (כה) בְּרוֹל וּנְחָשֶׁת מִנְעֵלָהּ וּכְיִמִּיָּה דְבִאָדָה: (כו) אֵין כָּאל יִשְׁרוֹן רֶכֶב שָׁמַיִם בְּעִזָּרָהּ וּבִגְאוּתוֹ שְׁחָקִים: שִׁישִׁי (כז) מַעֲנֶה אֱלֹהֵי קֹדֶם וּמִתַּחַת זֶרַעַת עוֹלָם וַיִּגְרֵשׁ מִפְּנֵיהָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשִּׁמְד: (כח) וַיִּשְׁכַּן יִשְׂרָאֵל בְּמַח בְּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דִּגְן וְתִירוֹשׁ אֶף־שָׁמְיוּ יַעֲרָפוּ טָל: (כט) אִשְׁרֵיהָ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹד עִם נוֹשֵׁעַ בִּיהוּה מִגֵּן עִזָּרָה וְאִשְׁר־חֶרֶב גְּאוּתָהּ וַיִּכְחָשׁוּ אִיבֵיהָ לָהּ וְאַתָּה עַל־בְּמוֹתֵימֹו תִּדְרֹךְ: ס לד (א) וַיַּעַל מֹשֶׁה מִעֶרְכַּת מוֹאָב אֶל־הָר נֹבֹו רֹאשׁ הַפָּסְגָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יִרְחוֹ וַיִּרְאֶהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן: (ב) וְאַתָּה כָּל־נִפְתָּלִי וְאַתָּה אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאַתָּה כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאֲחֵרוֹן: (ג) וְאַתָּה־הַנֶּגֶב וְאַתָּה־הַכֶּפֶר בִּקְעַת יִרְחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֶעֶר: (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו וְאַתָּה הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁפָּעֵתִי לְאַבְרָהָם לַיִצְחָק וְלַיעֲקֹב לֵאמֹר לִזְרַעְךָ אֶתְנַנֶּה הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינַיִךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר: (ה) וַיִּמָּת שֵׁם מֹשֶׁה עַבְד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה: (ו) וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגִי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קִבְרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: (ז) וּמֹשֶׁה בֶן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמָתוֹ לֹא־כָהֵתָה עֵינֹו וְלֹא־גָם לָחָה: (ח) וַיִּכְבְּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעֶרְכַּת מוֹאָב שְׁלִישִׁים יוֹם וַיָּתֻמוּ יָמָי בְּכִי אֲבֵל מֹשֶׁה: (ט) וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן־נּוֹן מָלֵא רוּחַ חֲכָמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: (י) וְלֹא־קָם עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כַּמֹּשֶׁה אֲשֶׁר יָדָעוּ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים: (יא) לְכָל־הָאֲתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָרְעָה וּלְכָל־עַבְדָּיו וּלְכָל־אֶרְצוֹ: (יב) וּלְכָל־הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכָל־הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינָי

כָּל־יִשְׂרָאֵל: חֹק